

חמור מכל עבירות שבתורה!?

(תגובה לרב יהושע שפירא, 'צהר' כב)

קראתי בעיון את דבריו של הרב יהושע שפירא ('צהר' כב), ואני מבקש להבהיר נקודות מספר. לאחר דברי השבח וההערכה שכתבתי על ספרו של הרב שפירא, ביקשתי להסתייג מההנחה ההשקפתית העומדת ביסוד ספרו, ולפיה סוגיית שמירת הברית היא מהנושאים החינוכיים המרכזיים והחשובים ביותר. שיערתי כי רבים אינם סבורים כי זהו יסוד מרכזי שיש להציבו כאחד היעדים החינוכיים המרכזיים שאותם יש להדגיש ולאורם יש לחנך, כל זאת משום שאינם רואים בהז"ל את החמורה שבעבירות התורה. הצעתי כי יש מקום להבין את ההתייחסות החינוכית לאיסור הז"ל המצויה במרבית מוסדות החינוך הדתיים-לאומיים¹, כלומר, ההתעלמות המכוונת מן הנושא כולו - כפועל יוצא מהנחה חינוכית זו השונה בתכלית מזו של הרב שפירא. העובדה כי הצעה זו נדמית כיחדשנית היא עצמה צריכה לעורר שאלה ותמיהה: וכי מדוע יעלה אדם על דעתו להציב את החינוך לשמירה מפני הז"ל כיעד חינוכי מרכזי, ויתירה מכך, מדוע יסיבור אדם כי עוון זה הוא 'חמור שבעבירות התורה!?'

מטרת החינוך היא להטמיע אורח חיים העולה בקנה אחד עם השקפת עולם כוללת שבה אנו מזהים את הטוב שאליו יש לחתור ואת הרע שממנו יש להתרחק. סור מרע ועשה טוב.

א. מקומו של האיסור ברשימת העבירות החמורות

חז"ל הגדירו והציבו מסרים חינוכיים מרכזיים שאותם הם מסרו לנו במרכזו בפרקי אבות: אילו הם הדברים שעליהם העולם עומד, מה הם הדברים שקדמו לתורה, מה יש לצרף ללימוד התורה בכדי לוודא שהיא לא תתבטל ושללימוד התורה עצמו לא יגרור עוון... הרשימה ארוכה. אם נחפש נמצא כי הביטוי הז"ל אינו מוזכר בפרקי אבות ולו פעם אחת. אמנם אפשר כי זהו משום שעיקר העיסוק בפרקי האבות הוא ביסודות כלליים, 'באבות' התנהגותיים, וייתכן ונמצא כי עוון זה תופש 'מקום בראשי' ברשימת היסור מרע². ואולם לא כן הדבר.

שלוש העבירות החמורות שבתורה - שעליהן מצווה אדם מישראל לקדש שם שמיים וליהרג ולא לעבור - הם איסורי עבודה זרה, גילוי עריות² ושפיכות דמים.

1. אף שלא ציינתי כך במפורש, הדברים נכתבו בכתב העת 'צהר', ובאופן טבעי מאות הר"מים והמחנכים במוסדות החינוך הדתיים לאומיים, הם ה"רבים" אשר את התנהגותם ביקשתי להבין (סביר להניח כי יש לחפש הסבר אחר למדיניות החינוכית הנקוטה במוסדות החינוך בקהילות שאתן מוזהים אישים דוגמת המנחת יצחק והחלקת יעקב אשר מדבריהם ציטט הרב שפירא).

2. ויש להעיר לדברי הרב משה פינשטיין, החזון איש ועוד שקבעו נחרצות כי איסור הוצאת זרע לבטלה הינו איסור עצמאי, שאינו כולל באיסורי העריות. עיין על כך באוצר הפוסקים (אה"ע סיי כג).

חכמים מנו קבוצות נוספות של עבירות שהן חמורות באופן מיוחד, ובהל' תשובה (פרק ג) הרמב"ם מונה אותן בסדר יורד. הרמב"ם מזכיר תחילה (הלכה ו) את קבוצת החוטאים שאין להם חלק לעולם הבא אשר "נכרתים ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים", ואילו הן?

המינים והאפיקורסים והכופרים בתורה והכופרים בתחיית המתים ובביאת הגואל, המורדים ומחטיאי הרבים והפורשין מדרכי צבור, והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים, והמוסרים, ומטילים אימה על הציבור שלא לשם שמים ושופכי דמים, ובעלי לשון הרע ומושך ערלתו.

הרמב"ם ממשיך ומפרט כיצד נכללים בקבוצה זו עשרים וארבעה בעלי עבירה. לאחר מכן, ממשיך הרמב"ם ואומר:

יש עבירות קלות מאלו, ואף על פי כן אמרו חכמים שהרגיל בהן אין להם חלק לעולם הבא, וכדאי הן להתרחק מהן ולהזהר בהן ואלו הן המכנה שם לחבירו והקורא לחבירו בכינויו והמלבין פני חברו ברבים והמתכבד בקלון חברו והמבזה תלמידי חכמים...

איסור הוז"ל אינו נמנה על שתי רשימות החטאים הללו, והוא אף אינו 'זוכה' לאזכור ברשימה שאותה מוסיף הרמב"ם מייד לאחר מכן, שבה הוא מונה את עשרים וארבעת הדברים 'המעכבין את התשובה'.

אם כן, מתוך מאות האיסורים בתורה, ישנם איסורים רבים שחז"ל עמדו על חומרתם המיוחדת לעומת שאר איסורי התורה, אך לא מצינו כי איסור זה נמנה עליהם³.

ב. האיסור בהלכה ובזוהר

איסור הוז"ל מוזכר ברמב"ם בהל' איסורי ביאה (כא, יח).

לאחר שמבאר הרמב"ם תחילה את פרטי דיניהם של יתר "שבע ושלושים המצוות - מצוות עשה אחת ושלושים ושש מצוות לא תעשה" הכלולים בהלכות איסורי הביאה, מגיע הרמב"ם בפרק כא למצווה הליז": "שלא יקרב אדם לאחת מכל העריות, ואף על פי שלא בעל". בעקבות איסור זה, שבאמצעותו התורה עצמה עושה סייג לדבריה, ממשיך הרמב"ם ומביא איסורים והרחקות נוספים שקבעו חכמים להרחיק מן העבירה ומדברים המביאים אדם לידי הרהור (- בית דינו

3. אף בעשין מצינו כי חכמים הבחינו בין המצוות השונות, ונציין כאן להבחנה כללית חשובה: המשנה בריש פאה קובעת כי כיבוד אב ואם, גמילות חסדים, הבאת שלום בין אדם לחבירו, ותלמוד תורה המביאה את האדם לידי קיום מצוות אלו, הינם מצוות שאדם 'אוכל פירותיהם בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא'. הכלל העולה מהדברים, כפי שניסחו הרא"ש בפירושו למשנה שם, הוא: "כי הקב"ה חפץ יותר במצוות שיעשה בהם גם רצון הבריות מבמצות שבין אדם לקונו". ומתוספתא פאה שם, המצינת לעבירות שעליהן נפרעין מן האדם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, ניתן ללמוד דבר חדש: שלוש מצוות העשה המנויות במשנה, מהוות מקבילה במישור מצוות העשה, שלוש העבירות החמורות - ע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים. שכן, כפי שמתגלה לעין המעיין, וכפי שכותב החסדי דוד שם, ברור כי "המשנה והתוספתא נצבות זו כנגד זו".

של דוד גזר על הייחוד)⁴. את הסיבה לכך מביא הרמב"ם מייד בחתימת הלכות אלו (פכ"ב, הל' יח, כ):

...אין לך דבר בכל התורה כולה שהוא קשה לרוב העם לפרוש אלא מן העריות והביאות האסורות... לפיכך ראוי לו לאדם לכופ יצרו בדבר זה ולהרגיל עצמו בקדושה יתירה ובמחשבה טהורה ובדעה נכונה כדי להינצל מהן, ויזהר מן הייחוד שהוא הגורם הגדול... ברור כי אסור להוציא ז"ל, אך מצד שני נראה ברור באותה מידה, כי חכמים לא כללו איסור זה בין איסורי התורה החמורים ביותר⁵.

כל המייחסים לאיסור הו"ז"ל מעמד הלכתי וחינוכי ראשון במעלה, על אף כל שראינו לעיל, סבורים כך בעקבות החשיבות הגדולה והחריפות היתירה של דברי הזוהר הקדוש ביחס לסוגיית שמירת הברית. גישת ספר הזוהר לנושא זה מתמצית באותו משפט קצר שאותו מצטט השולחן ערוך באבן העזר ס"י כג ולפיו: "עוון זה חמור מכל עבירות שבתורה".

הרב שפירא ציין כי לדעתו לא היה כל מקום להיכנס לדיון בדבר דרך ההכרעה במקרה של מחלוקת בין תורת הנגלה לתורת הנסתר, שכן הוא קובע ביחס לדבריו אלו של ספר הזוהר כי "עולם ההלכה כפי שמפורש בגמרא ובפוסקים קרוב להגדרה זו ואינו הולך בדרך רחוקה". לעניות דעתי המדובר הוא במחלוקת יסודית.

דברי הזוהר הקדוש ביחס לאיסור הו"ז"ל הם פועל יוצא מתפישת עולם כוללת ביחס למקום ולתפקיד חיי האישות בכלל. על פי הזוהר, ה'ברית' שכרת הקדוש ברוך הוא עם עם ישראל מתמקדת כולה סביב נושא זה.

דבריו של היעזר מקודש' שבהם הארכנו, נועדו להדגים עד כמה רב המרחק בין התפישה המתוארת בספרות הנסתר, לבין התמונה המשתקפת למביט על העניין בעיניים הלכתיות. אמנם רבים מבעלי ההלכה חלוקים על מסקנותיו של 'אילן גדול' זה, ואולם אף מדברי החולקים מתקבלת תמונה דומה, אם כי קיצונית פחות, ביחס לפער שבין ההגדרה ההלכתית של האיסור לבין התייחסות ספר הזוהר אליו⁶.

4. האיסורים שאותם מנו חכמים בעניין זה כגון שלא יישן אפרקד וכדו', הינם ראייה לחשיבות הכללית שראו חכמים ליכולת להשתלט ולרסן את היצר. בהקשר לכך ציינו חכמים את החומרה היתרה במי שימקשה עצמו לדעת, כלומר אדם השרוי במצב שבו היצר אינו תוקף אותו, והוא קורא לו וממשיך אותו על עצמו בפעולה רצונית, ע"י שו"ע או"ח ר"מ, א ובמקור הדברים בבעלי הנפש לראב"ד, שם מפורט העניין באריכות.

5. רק על רקע הדברים האלה ניתן להבין נכונה את דבריו של הרמב"ם שם "שאיסור גדול הוא" ו"שהעושה זה בנידוי הוא יושב ועליהם נאמר 'ידיכם דמים מלאו' וכאילו הרג נפש". כשם שאין לטשטש את ההבדל בין המתגאה או המחליף בדיבורו לבין אדם העובד עבודה זרה ממש - כך הוא הדבר הזה. ציון המכנה המשותף המוסרי חינוכי, המקשר בין עוון חמור לעוון אחר הקל ממנו בהרבה, אסור לו שיטשטש וישכיח את התהום האמיתי החוצץ ביניהם.

6. גם אם נסבור להלכה כי איסור הו"ז"ל אינו איסור דרבנן, הרי שברור עדיין כי אין מדובר באיסור כרת או מיתת בית דין. באגרות משה (או"ח ח"ד ס"י קטז) תמה על כך שהבית שמואל הוצרך לראיה כי דברי השולחן ערוך הינם 'לאו דווקא', שהרי חומרתו בוודאי פחותה מחייבי כריתות, ולדעת הרמב"ם והשולחן ערוך אף אינו בחיוב מיתה בידי שמים. כך למשל, לדעת רבנו תם האיסור דאורייתא להוציא זרע לבטלה הוא מעין 'לאו הבא מכלל עשה' הנלמד ממצוות העשה של פרייה ורבייה, לדעת הערוך לנר זהו איסור דאורייתא משום שהמעשה כלול באיסור הכללי של 'בל תשחית', וכבר הפנינו לדבריו של הרב פינשטיין שאין זה אחד מאיסורי העריות, אלא איסור הכלול בלאו של "ונשמרתם מכל דבר רע" (אגרות משה אה"ע ח"ג ס"י יד).

ג. ההתייחסות החינוכית

ומכאן לנקודה אחרונה. על אף האמור, לענייך על המחנכים להתייחס לנושא במפורש במסגרת מוסדות החינוך. ההתייחסות לנושא חייבת להיעשות מתוך ההקשר הרחב המתמודד עם שאלת מקום חיי האישות ותפקידם בחייו של אדם מישראל, ולא במסגרת דיון באיסור הלכתי מקומי המנותק מהקשרו הכולל. התלמידים חשופים לדעות זרות ומשונות בכל הקשור לנושא חיי האישות, והם עלולים בקלות לנטות משביל הזהב לאחת משני הקצוות - פריצות ונהנתנות מחד ופרישות והתחסדות מאידך.

המתחנך במוסד חינוכי שבו אין מדברים על הנושא כלל, אינו יודע כיצד עליו להעריך את פשר השתיקה - אם מוריו ומחנכיו חלוקים על הדעות המושמעות בחוץ, והינם סבורים כי אלו נושאים שהשתיקה יפה להם, או שמא יש עליו להבין את שתיקתם כהודאה.

